

דף שבועי

בס"ד

פרשת דברים, תשפ"א, מספר 1427

"והדבר אשר יקשה מכם, תקרבון אלי ושמעתי"; מה נעלם ממשה ומדוע?

שובל שפט

קָרַנְדָּ שְׁמֹן וְלֶךְ אֲשַׁלַּחְךָ אֶל יְשֵׁי בֵּית הַלְחָמִי
כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מִלֶּדֶךָ" (שם טז:א), מהו
אומר "וְיִהְיֶה בְּבוֹאֶם וַיֵּרָא אֶת אֱלִיָּאב וַיֹּאמֶר
אֵךְ נִגַּד ה' מְשִׁיחוֹ" (שם:ו). אמר לו הקדוש
ברוך הוא: לא אמרת אנכי הרואה? "אֵל
תִּבֶט אֶל מְרֹאָהוּ וְאֵל גְּבַהַ קוֹמָתוֹ כִּי
מֵאֲסִתִּיהוּ" (שם:ז).

הדרשה מתארת שני מקרים שבהם נעלמו
דברים מנביאים בשל ביטויים שיש בהם משום
יוהרה. במקרה של משה רבנו נעלם ממנו הדין
של בנות צלופחד משום שאמר שיוכל לשמוע
את כל המקרים שבהם יהיה לדיינים קשה
להכריע, ושמאל הנביא נכשל בזיהוי של אליאב
כמשיח ה' בשל מראהו וגובהו, לאחר שייחס
לעצמו יכולות רוחניות מיוחדות של ראייה.
בשני המקרים נראה שביטויי היוהרה קשורים
לחוסר ההזדקקות של הנביא לה' בעניינים
שבהם מתבקש לעשות זאת. משה, שקיבל את
התורה כולה מפי הגבורה, מבקש להישען על
בינתו בשאלות קשות ואילו שמואל מתיימר
להיות "הְרֹאֶה" (שם"א ט:יט), כאשר ברור ש"ה'
יִרְאֶה לְלִבִּי" (שם טז:א).

במקרה של שמואל, ברור שהדרשה מייחסת
לו יוהרה בשל הביטוי שנזכר בפסוק "אֲנֹכִי
הְרֹאֶה" (שם"א ט:יט). על אף שהבריות כינו אותו
"רואה", לא היה זה ראוי שהנביא יצהיר על עצמו
"אֲנֹכִי הְרֹאֶה". נראה שגם במקרה של משה
הדרשה מייחסת יוהרה לאמירה "שְׁמַעְתִּיו"
הנזכרת בסוף הפסוק "והדבר אשר יקשה מכם
תקרבון אלי ושמעתי" (דב' א:יז). העובדה
שאמירה זו היא מושא הביקורת בולטת מההסבר
של הדרשה לעונשו של משה: "אני מביא עליך
דין שתלמיד תלמידך יכול לשמעו ואי אתה יכול
לשמעו". כלומר הדרשה מסבירה שמשה ייענש
במידה כנגד מידה. כנגד זה שהתיימר לשמוע את
המקרים הקשים, ייענש בכך שלא ישמע אפילו
מקרה קל שתלמיד תלמידו יוכל לשמעו.

הבעיה היא שהביטוי "שְׁמַעְתִּיו" אינו מורה,
לכאורה, על כך שמשה התיימר להבין את הדין
הקשה בעצמו, אלא על כך שהבטיח לשמוע את

בפרק הראשון של ספר דברים, לאחר שמסופר
שמשה מינה שרי אלפים, שרי מאות, שרי
חמישים ושרי עשרות בראש העם, וסמוך לפירוט
ההנחיות שנתן לדיינים החדשים, נאמרה בפס' יז
הנחיה נוספת הנוגעת למקרים קשים: "והדבר
אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי" (דב'
א:יז). הנחיה זו כשלעצמה איננה מעוררת כל
קושי. היא משקפת את מעמדו הבכיר של משה
רבנו שקיבל את התורה מפי הגבורה, לעומת
הדיינים שמינה. התביעה מהדיינים להביא את
המקרים הקשים בפני משה עולה בקנה אחד גם
עם עצת יתרו שהייתה המקור להאצלת סמכויות
השיפוט ממשה לעם (שם' י"ח). בפס' כב שם
אומר יתרו בנוגע לשיפטים הממונים: "וְשִׁפְטוּ
אֶת הָעָם בְּכָל עֵת וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ
אֵלַי וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְטוּ הֵם" (שם' יח:כב).
ובהמשך הפרשה נאמר שמשה אכן שמע לקול
חותנו גם בעניין הזה: "וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת
אֶת הַדָּבָר הַקָּטָן וְיָבִיאוּ אֶל מֹשֶׁה וְכָל הַדָּבָר הַקָּטָן
יִשְׁפְטוּ הֵם" (שם:כו).

אולם למרות הדברים האלה מצאנו את
הדרשה המפתיעה הבאה בספרי דברים²:
והדבר אשר יקשה מכם, אמר לו הקדוש
ברוך הוא למשה אתה דן דין קשה, חייך
שאני מודיעך שאי אתה דן דין קשה. אני
מביא עליך דין שתלמיד תלמידך יכול
לשמעו ואתה אי אתה יכול לשמעו. ואיזה
זה? זה דין של בנות צלפחד, וכן הוא
אומר "וְיִקְרַב מֹשֶׁה אֶת מִשְׁפַּטָּן לִפְנֵי ה'"
(במ' כז:ה). כיוצא בו אתה אומר "וַיִּגַּשׁ
שְׂאוּל אֶת שְׂמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וּגּוֹ' וַיַּעַן
שְׂמוּאֵל אֶת שְׂאוּל וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הְרֹאֶה"
(שם"א ט:יח-יט), אמר לו הקדוש ברוך הוא
אתה הוא רואה, אני מודיעך שאי אתה
רואה. אימתי הודיעו בשעה שאמר לו "מִלֵּא

* ד"ר שובל שפט, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת
בר-אילן.

1 שם, פס' כו.

2 פי' יז (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 29-30).

אחרים אינה נזכרת בדברי חז"ל כעונש? על שאלה זו כותב מהר"ק את הדברים הבאים:⁵ יש לומר כי פסח שני הוא מילתא דלא תליא בסברא דלא אפשר היה לדעת כי אם על פי הדיבור ואין על זה גנאי למשה אבל הכא מילתא דתליא בסברה היא, תדע שהרי בנות צלופחד דרשו כן.

כלומר, בניגוד לפסח שני (ואפשר לומר זאת גם בקשר לעונשיהם של המקושש והמקלל), שהוא בבחינת הלכה חדשה לגמרי שאי אפשר להסיקה מהלכות אחרות, הרי שאת הדין של בנות צלופחד ניתן להסיק מדיני הייבום. בגמרא, בבבא בתרא (ק"ט ע"ב) רב שמואל בר יצחק אומר שבנות צלופחד כבר הציגו את השאלה באופן הזה לפני משה:

מלמד שהיה משה רבינו דורש בפרשת יבמין שנאמר "כִּי יֵשְׁבוּ אֲחִים יַחְדָּו" (דב' כה:ה). אמרו לו: אם כבן אנו חשובין, תנה לנו נחלה כבן, ואם לאו תתייבם אמנו מיד. כלומר, בנות צלופחד חשבו שדין תלוי בשאלה אם הן נחשבות כבן, הפוסט מייבום, או שאינן נחשבות כבן ואז אימן חייבת בייבום. הן הציגו למשה להסיק את התשובה לבקשתן מדיני הייבום, אלא שנתעלמה ממנו ההלכה והיה צריך לשאול את ה'.

מההסבר הזה לומדים דבר מעניין נוסף. לכאורה, הדרשה שלפנינו באה לאשרר את מעמד הנבואה, ולהראות שמשה שגה בכך שייחס את החוכמה לעצמו. למעשה נראה שהיא מלמדת גם על המוגבלות של הנבואה ביחס לחוכמה. הרי משה נענש על דבריו שנראו כיוהרה בכך שנאלץ לשאול את ה', במקום שיכול היה להסיק את המסקנה מדיני התורה שכבר קיבל. כלומר, ברור שהזדקקות לנבואה במקום שאפשר ללמוד את הדין בהיסק שכלי נתפסת כאן כדבר שלילי. לכן נראה, שההסתיונות שמצאנו בדברי חכמים מהעירוב שבין תורה לנבואה, לאחר מתן תורה, קיימת במונח מסוים גם בתקופת משה. הבכורה נתונה להיקש השכלי, ורק כאשר מדובר על הלכות שאין להן בסיס בתורה שכבר ניתנה, יש לגיטימיות לגילוי נבואי חדש.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן-שיף

5 ראו הערה 60 על במ' כז:ה בחומש "תורת חיים".

המקרה ואחר כך להכריע בו על פי נבואה או מכוח שכלו. כלומר, אין מדובר כאן בשום ביטוי של יוהרה, אלא בהבטחה להידרש לשאלות שהדיינים אינם יכולים להכריע בהן. וזאת אכן שאלת התלמוד הבבלי על הדרשה שלנו:³

והדבר אשר יקשה מכם, אמר רבי חנינא ואיתימא רבי יאשיה: על דבר זה נענש משה, שנאמר ויקרב משה את משפטן לפני ה'. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: מי כתיב ואשמיעכם? ושמעתיו כתיב, אי גמירנא - גמירנא, ואי לא - אזלינא וגמירנא! (אם למדתי - למדת, ואם לא - אלך ללמוד).

לאחר שהתלמוד מצטט נוסח קצר של הדרשה, רב נחמן בר יצחק שואל מדוע דורשים את דברי משה לגנאי? הרי לא כתוב שמשה ישמע לעם מהו הדין במקרים הקשים, אלא שישמע את הדין. אם למד כבר, יכריע על פי מה שלמד, ואם לא, ילך ללמוד מפי הגבורה. כלומר, הפועל "שמע" אינו אומר שמשה יכריע בדבר מדעתו, וממילא אין להסיק שמדובר ביוהרה.

ואמנם, בלשון המקרא ובלשון חכמים מצאנו גם מובן אחר לפועל ש'מ'ע' שפירושו להבין. כך למשל נאמר בתשובת ה' לתפילת שלמה בהקשר דומה של משפט: "וְשָׂאֵלְתָּ לְךָ הָבִין לְשִׁמְעַ מְשֻׁפָּט" (מל"א ג:יא). ברור שאין הכוונה שיזכה לשמוע את בעלי הדין, אלא שיזכה להבין את הדין ולפסוק נכון במקרים שיבואו לפניו. כך גם בלשון חכמים. כאשר המשנה באבות מונה ארבע מידות בתלמידים ומזכירה "מהר לשמוע ומהר לאבד" (ה, יב), אין כוונתה שהתלמיד ממהר לשמוע, אלא שהוא מבין במהירות את מה שלימדו אותו. לאור המובן הזה של הפועל ש'מ'ע', כוונת הדרשה בספרי דברים ברורה; בביטוי "שְׁמַעְתִּיר" בהקשר המשפטי התכוון משה, שיבין בכוחות עצמו כיצד יש לפסוק את הדין.⁴

נקודה נוספת שאינה ברורה בדרשה שבספרי דברים היא, מדוע נזכר בה דווקא הדין של בנות צלופחד כדין שנעלם ממה? הרי מצאנו שגם הדין של פסח שני (במ' ט:ח), וגם עונשם של המקלל (וי' כד:יב) והמקושש (במ' טו:לד) נעלמו ממה והתגלו במפורש רק ע"י ה'? מדוע העלמת הדין במקרה של בנות צלופחד נתפשת כעונש על היוהרה של משה, בעוד שהעלמת הדין במקרים

3 סנהדרין ח ע"א.

4 לאור הדברים האלה אולי יש להסביר גם את הקושיה על הדרשה בבבלי באופן אחר. רב נחמן בר יצחק לא שאל על עצם האפשרות של הבנת הפועל "שמע" בהוראה של 'הבין' או 'הסיק בכוחות עצמו', אלא שבניגוד לצורת "השמיע", אין הכרח להבין את "שמע" באופן הזה. אפשר בהחלט להבין ש"שמעתיר" פירושו לשמוע את פרטי המקרה. מכאן שלא ניתן בהכרח לדרוש לגנאי את דברי משה ויש להציע פירוש אחר.